

Ders 4 KENTLERİN KÖKENİ ve GELİŞİMİ

Ertuğrul Murat ÖZGÜR

Ankara Üniversitesi
Coğrafya Bölümü
ozgur@ankara.edu.tr

- **Kent nedir?**
- Kent Oluşumunun Ön Koşulları
- Kentlerin Doğuşuna İlişkin Teoriler
- Eski Kentlerin Lokasyonları
- Kentleşmenin Yayılması
- Kentsel Gelişim ve İlk Ekonomik Zorunluluklar: *Geleneksel Kentler*
- *İlk Kent Devletler: Sümer Ülkesi*
- *Orta Amerika Kenti*
- *İmparatorluk Kentleri: Roma*
- Yeni Ticaret Kentleri
- Kapitalist Bir Ekonomi: *Kuzey İtalya, Kuzey Avrupa*
- Sanayi Kenti
- *Değişen Kent Lokasyonu ve Unsurları*
- Post-Endüstriyel Şehircilik: Post-Modern Kent

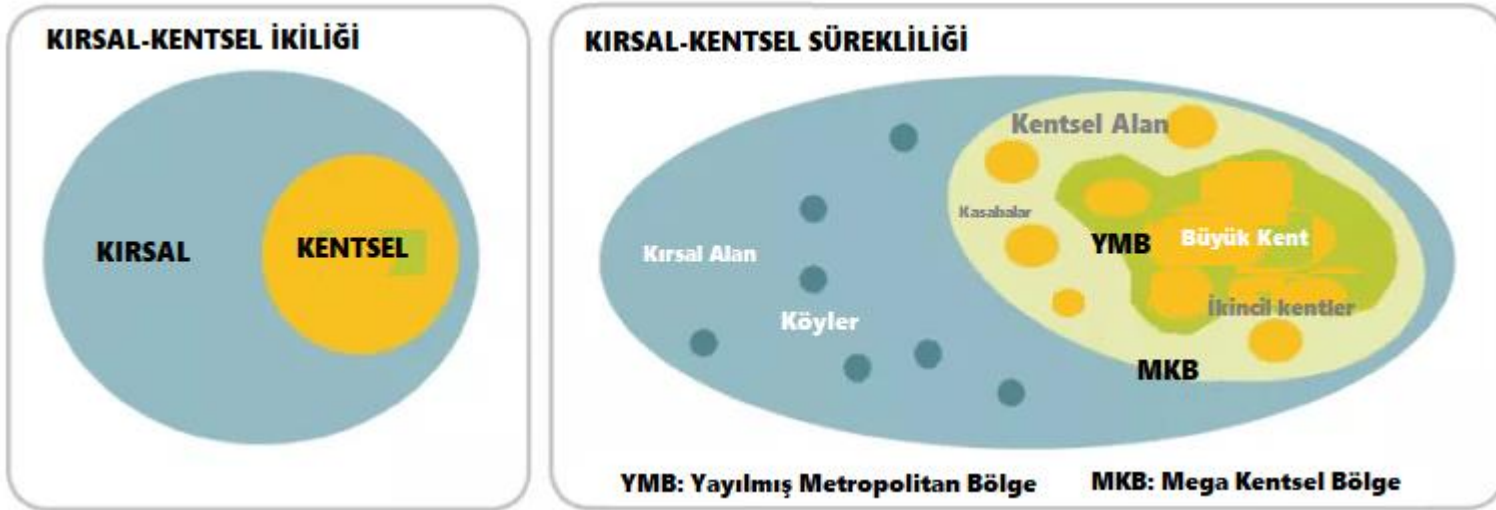
- Tarihsel olarak kentler, nüfus büyüklüğü; tarımı içermeyen faaliyet yapıları; politik, ekonomik ve sosyal güç merkezleri olarak konumlarıyla diğer yerleşme biçimlerinden ayrılmıştır.
- Yerleşik toplumlarda kentlerin temel işlevleri şunlardır:
 1. Kırsal alanlarda yürütülen faaliyetlerin düzenlenmesi
 2. Artı ürün yaratılması
 3. Ticaret ve imalat yoluyla artı ürünün değerlendirilmesi
 4. İnsanların çeşitli mal ve hizmet ihtiyaçlarının karşılanması
 5. Hizmet akışının düzgün biçimde sağlanması.

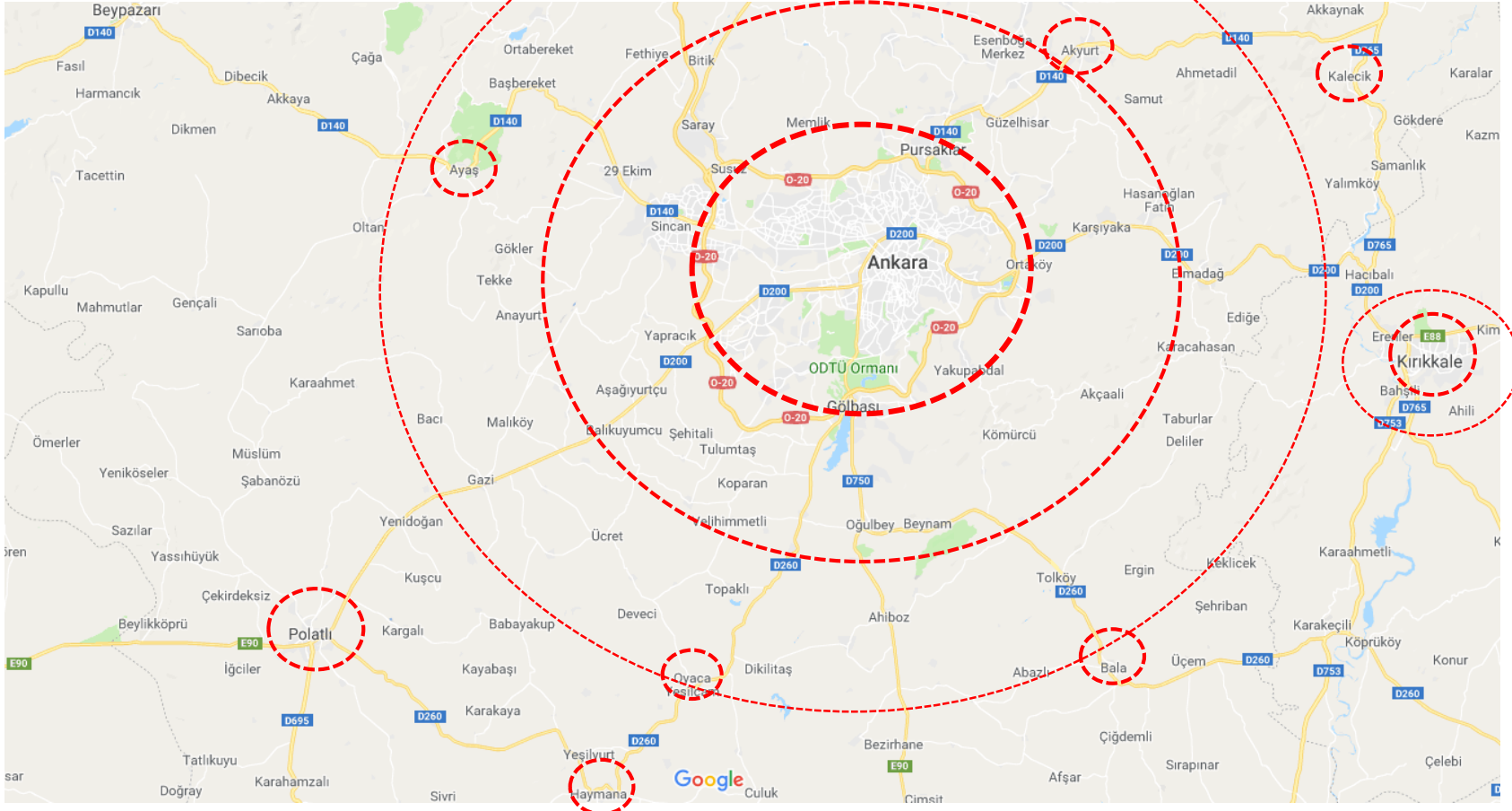
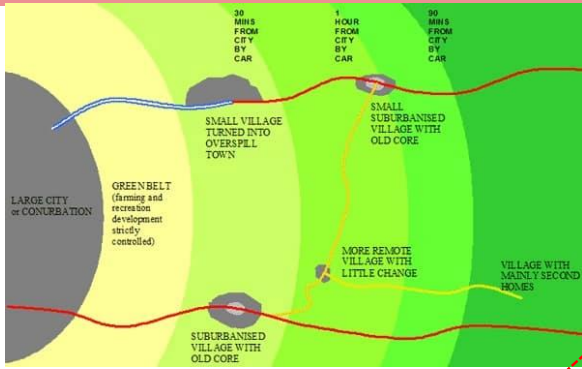
- Günümüzde endüstri, madencilik, yönetim, ticaret, finans, ulaştırma, sağlık, eğitim, kültür, eğlence, güvenlik vb. hizmetler, kentin asıl işlevlerini (*kentsel fonksiyonları*) oluşturmaktadır.
- Kentsel fonksiyonlar, kırlardan farklı bir yaşam tarzı ve mekân organizasyonu anlamına gelmektedir.
- Yeni bir yaşam tarzı, kentlerin görünümelerini, nüfuslarını, yerleşme içindeki farklı faaliyet ve faydalanma alanlarını değiştirirken; kente bağımlı hizmet bölgeleri ortaya çıkarmakta ve kentleri bir ağ içinde birbirine bağlamaktadır.

- Kentsel yerleşmeleri, kırsal yerleşmelerden ayıran özellikler, ekonomik, toplumsal ve fizikseldir:
 1. Tarım dışı faaliyetlerde çalışmanın baskınlığı
 2. Çok sayıda insanın bir araya toplanması ve yüksek nüfus yoğunluğu
 3. Mesleki uzmanlaşma
 4. Yüksek meslekî ve mekânsal hareketlilik
 5. Sosyal katmanlaşma, karmaşık sınıf ve gelir yapısı
 6. Birbirine benzemeyen (*heterojen*) yaşam tarzları
 7. Toplumsal ilişkilerde farklılaşma ve dayanıksızlık, formel ilişkiler
 8. Yerleşmenin fiziksel görünüm farklılaşması: Çok katlı binalar, kentsel arazi kullanımı

Özellik	Kırsal	Kentsel
Yaşam	Basit	Basit değil, karmaşık
İnsanlar	Az çok aynı sosyal statü ve kültürel yapı	Farklı sosyal sınıflar, dinler, mezhepler ve kültürler
Meslekî Hareketlilik	Meslekî hareketlilik düşük düzeyli	Çok fazla meslek var, bu yüzden mesleki hareketlilik düzeyi yüksek
Ailenin Önemi	Çok önemli	Aile olmayabilir, aileyi sürdürmek zor
Değişim ve Uyum Yeteneği	Hızlı değil	Çok hızlı
Kültür	Çok köklü, Herkes her şeyden önce kültürü ve kültürel mirası sever	Saf kültürü bulmak zor
İşgücü Bölümlemesi ve Uzmanlaşma	Yok	Var
Kadına Saygı	Kadın nispeten düşük statülü	Kadınlar nispeten yüksek statüye sahip
Maddiyat	Daha az	Daha fazla
Faaliyet	Tarım ve hayvan yetiştirme	Tarım dışı işlerde çalışma (ticaret, hizmet, sanayi gibi)

- Günümüzde kırsal alanlar ile kentsel alanlar arasındaki farklılıklar ulaşım iletişim ve teknolojik gelişmeler sayesinde azalmakta; **kırsal-kentsel ikiliği** bazı bölgelerde devam etse bile, kentlerin kendi çevrelerine doğru yayılması ve etkisini arttırması nedeniyle kentleşme düzeyi yüksek bölgelerde **kırsal-kentsel sürekliliği** ortaya çıkmaktadır.

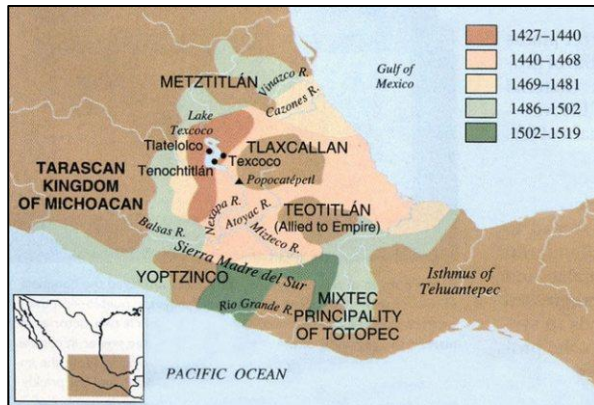

- Kentler, varlıkları için anahtar rol oynayan ve insan etkileşiminin çeşitli alanlarında **merkeziliği ifade eden sosyal işlevlere** sahiptir.
- Kentler sosyal işlevlerin tüm biçimleriyle **gelişmeye** damgasını vurmakta ve bu işlevlerin yapısıyla ilişkili olarak **istikrar ve değişime** tanıklık etmektedir.
- Temelde tarım, ticari kapitalizm, sanayi gibi çeşitli ekonomik sistemlerde **kentlerin gelişiminde değişimin temel lokomotif, ekonomiktir.**
- Gittikçe büyüyen ölçeklerde merkezileşmiş güce sahip ve politik rejimlerin farklı tipleri için başat kentler olarak hizmet vermiş olan **kentler, çok önemli politik ve kültürel değişimlere neden olmuştur.**
- **Kentler, köklü kültürel değişimlerin oyuncusu olarak da hizmet etmiştir.**

- **Kentlerin ortaya çıkışı için ön koşullar şunlardır:**
 - 1) **Bir uygarlığın varlığı**
 - 2) **Uygun ekolojik ortam**
 - 3) **Teknoloji (Sulama, inşaat, ulaşım/depolama)**
 - 4) **Sosyal Örgütlenme, Koordinasyon ve Güç**

- **Kentler, insanlık için görece yeni bir olgudur.**
- En eski kentler, günümüzden yaklaşık 6000 yıl geriye gitmekteydi ve onlar dünya çapında 300 yıl öncesine kadar yaygın değildi.
- **Kentler, tarıma uygun alanlarda ortaya çıkmış ve insanların başlattığı tarım sonrasında gelişmiştir.**
- Ancak, kentlerin ortaya çıkışında, tarımın benimsenmesinden daha öte bir şeye gereksinim duyulmuştu. Bir çok tarımsal bölgede kentler gelişmemişti (Kuzey Amerika ve Amazonlardaki kıvılcık derili kültürlerinde olduğu gibi).
- **Kentlerin ortaya çıkışı için en önemli ön koşul, bir uygarlığın varlığı olmuştur.**
- Uygarlık, resmi kurumları olan ve merkezi bir otoritenin denetimi altında, birbirine bağlı bir toplulukta yabancıları örgütleyen karmaşık sosyo-kültürel bir organizasyondur.
- Kent (civitas) ve uygarlık(civilization), Latince aynı kökten gelmektedir ve bunlar arasındaki ilişkiye tarihsel olarak kanıt oluşturmaktadır.

- Kentler, **uygarlıktan** bağımsız olarak var olmamıştır.
- Birkaç yüz kadar yerleşmeyi kurma kapasitesi veya kendi gıdasını üretemeyen birkaç bin insan, bir uygarlığın özellikleri arasında sayılabilecek organizasyon, düzen ve karmaşık yapıya gereksinim duymuştur.
- Diğer taraftan farklı büyüklüklerde olmasına rağmen dünya tarihinde uygarlıkların çoğu, kentleri geliştirmiştir. Örneğin eski Mısır uygarlığının belgeleri, küçük Mısır kentlerinin olduğuna işaret etmektedir.
- Montezuma döneminde Aztek imparatorluğu, muazzam Tenochtitlán kentini yaratmıştır. Kentlerin çoğu, uygarlığın en üst düzeyde izlerinin görüldüğü odak noktaları haline gelmiştir.

- Bir uygarlığın varlığına ek olarak kent kurmak için diğer üç ön koşul: **Uygun ekolojik ortam, teknoloji ve sosyal güçtür.**
- Kentler gıdaya ihtiyaç duydukları için nispeten **verimli, soğğun büyük bir sorun olmadığı ılıman bölgelerde**; bir akarsu kıyısında veya sabit bir **su kaynağı yakınında** ve **kolay işlenebilen toprakların bulunduğu alanlarda** gelişme göstermiştir.
- Kentler, başka fiziksel özelliklere yakınlıktan da yararlanmıştır:
- Bir nehir ve liman gibi **ulaşıma elverişli doğal özellikler,**
- Metal yapımına elverişli bazı **maden yatakları,**
- **Yapı malzemeleri,**
- **Yükselti ve eğim gibi askeri savunma özellikleridir.**

- Kentler tarım dışında uzmanlaşmış bir nüfusu desteklemek için yetecek miktarda gıdaya gereksinim duyuyordu. Uzmanlaşma, yeterli artı ürün sağlayacak bir tarımsal üretime kadar ortaya çıkamamıştı.
- **Sulama teknolojisi:** Kentler, sulama ihtiyacı olan yerlerde doğdu.
- **Ulaşım ve depolama teknolojisi:** Kentlerin ortaya çıkışı, taşımacılık ve gıda depolamaya ilişkin teknolojik ilerlemelerle de ilgiliydi.
- **İnşaat teknolojisi:** Kentler, insanlara kalacak yer sağlamak, yerleşmelerin savunmalarını güçlendirmek; gösterişli törensel ve anıtsal yapılar inşa etmek için inşaat teknolojisinde de ilerlemelere ihtiyaç duyuyordu.

- **Sosyal örgütlenme:** Köylerle karşılaştırıldığında ilk kentler, büyük ve karmaşık bir yapıya sahipti. Kentler artık, herkesin birbirini tanıdığı yerler değildi ve insanları birbirine bağlayan başka sosyal örgütlenme biçimlerine gereksinim duyuluyordu.
- **Sosyal koordinasyon:** Kentler, zorla veya ticari ilişkiler yoluyla kırsal bölgelerden gıda temin etmek, kentin ve etkilediği alanın fiziksel görünümünü inşa etmek ve bakımını sağlamak; kentlerde yaşayanların faaliyetlerini düzenlemek için sosyal koordinasyona gereksinim olan yerler haline aldı.
- **Sosyal güç:** Sosyal örgütlenme, bir grubun maddi ve sosyal kaynaklarının üzerinde denetim yeteneği kazandıran ve kent ile onun çevresinde yaşayan insanların faaliyetlerini düzene koyma derecesi olarak tanımlanan sosyal gücü de zorunlu kıldı.

- **İlk kentler, artı ürünlerin depolandığı ve dağıtıldığı yerler olarak hizmet verdiğinde ön koşulları yansıtmıştır.**
- Kentler ekonomik olarak kendi kırsal çevresinde üretilen tahılı, ambarlara ve kentsel nüfusa çeken ve sonra yeniden dağıtan merkezler şeklinde işlev görmüştü.
- **Merkezi otoritenin ana işlevlerinden biri, tahılları toplama, depolama ve yeniden dağıtmaydı.**
- Ambarların ilk kentlerin tapınaklarında kurulması ise rastlantı değildi.
- **Yazı sisteminin gelişmesi, kentlerin büyümesi için önemliydi.**
- Bu sayede bir toplumun artı ürününü kayıt altında tutabilmesinin bir yolu bulunmuştu.
- **Kentler politik açıdan merkezi gücün oturma yeri işlevi görüyordu.**
- **Kentler aynı zamanda kültür merkezleriydi.**
- Kültürün temel özelliklerini taşıyan kentler, onu bir sisteme bağladı, yaydı ve orada gücün meşrulaşmasını sağladı.

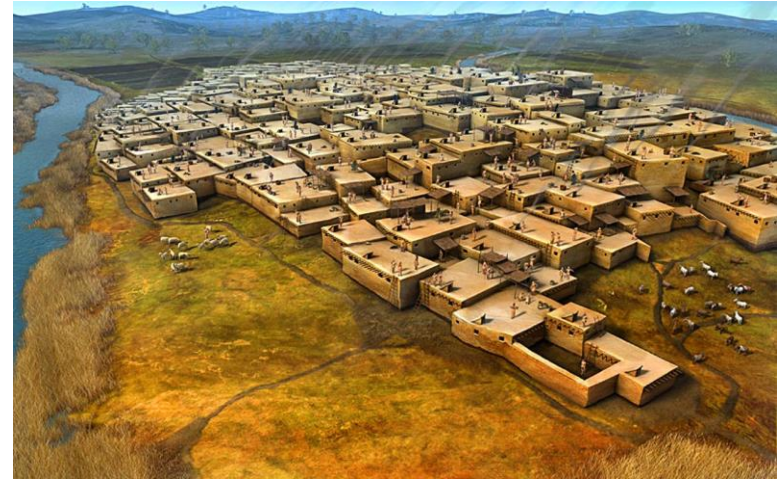
- Araştırmalar, kentlerin ortaya çıkışında rol oynayan dört etmene işaret etmektedir:
 - 1) Tarımsal artı ürün
 - 2) Dini nedenler
 - 3) Savunma ihtiyaçları
 - 4) Ticari gereklilikler

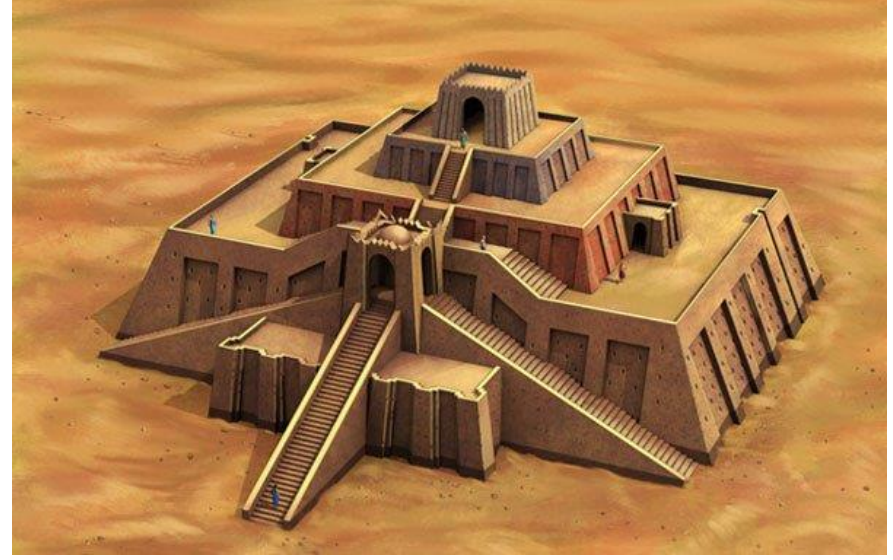
- İlk çiftçiler zaman geçtikçe kendilerine ve ailelerine yetecek gıdayı üretmede daha iyi bir noktaya geldi.
- Bir köyün çevresindeki **tarımsal artı ürün**, toplumsal bir ihtiyaç fazlasına da olanak tanıdı. Bu, **herkesin tarım yapmaması, kaynakların serbest kalması** demektir.
- Küçük bir toplulukta artı ürün, özellikle belirli nesnelere, metal araçları üretmeye yetenekli, bu işlere daha fazla zaman ayırabilen bir veya iki kişinin beslenmesinde kullanıldı.
- **İlk uzmanlaşma olarak tanımlanabilecek bu gelişme, çiftçiler ile tarım dışı zanaatkârlar arasındaki basit bir işgücü bölünmesi anlamına geliyordu.**
- Toplum geliştiği ve daha karmaşıklaştığı için artı ürün, tarım dışı işlerle uğraşan daha fazla insanın serbest kalarak belirli yerlerde toplanmasına neden oldu.

- Artı ürün, aynı zamanda çiftçilikle uğraşanların bazı zamanlarını başka işlere ayırabilmelerine de izin verdi.
- Artı ürün, belirli mekanizmalarla ya doğrudan doğruya elde edildi ya da işgücü ortak bir amaç için kullanılarak sağlandı.
- Artı ürünün ortaya çıkarılmasında; gönüllü veya zorunlu vergilendirme yoluyla gelirin belirli bir kısmının dini kurumlara ve yöneticilere gitmesi, köylüyü derebeyine belirli kamu işlerinde bir dönem çalışmaya zorlayan zorunlu bir hizmete yol açtı.
- Bazı arkeologlara göre; artı ürünün üretimi ve yönetimi, sosyal güç kontrolünü gerektiren bazı organizasyonlara ihtiyacı yarattı.
- **Merkezi otorite, artı ürünün yönetilmesi zorunluluğu ile doğdu.**

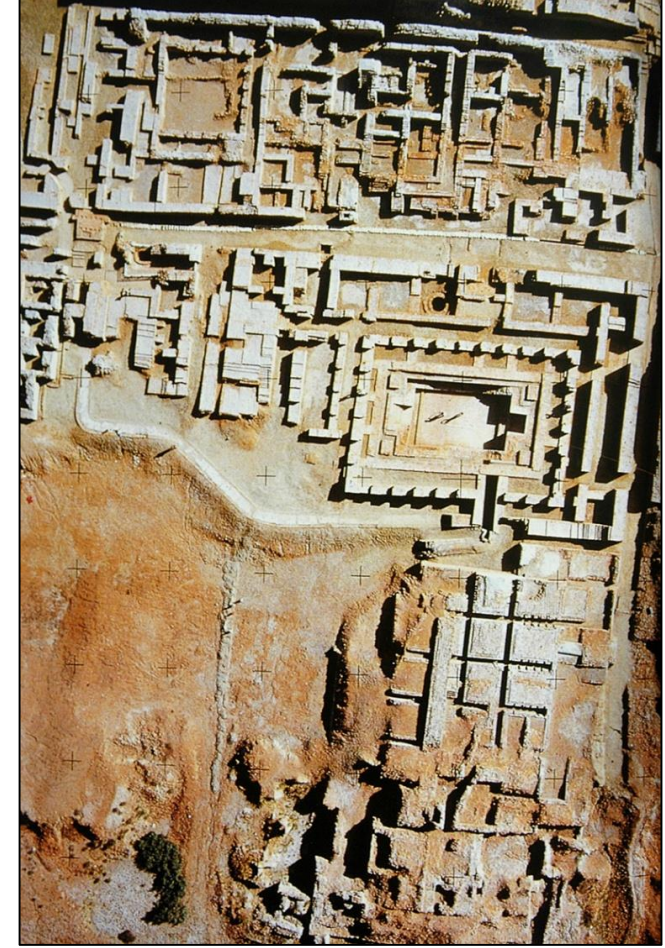

- **İlk kentlerin ortak özelliklerinden biri, tapınağının olmasıydı.**
- Tapınak, din ile sosyal güç gelişimi arasındaki ilişkiden dolayı kentteki diğer unsurlardan daha fazla öne çıkmıştı.
- Din ile sosyal güç ilişkisi, ilk seçkin kimselerin politik ve manevi otoriteyi ellerinde tuttukları bir gerçeklikle desteklendi:
- **Kral ve yüce rahip, tek ve aynı kişiydi.**
- Güçlü bir din adamının bulunduğu bir yerde artı ürün yaratma süreci de kolaylaştı.
- Çatalhöyük (Türkiye’de Çumra yakınlarında Neolitik bir yerleşme) gibi ilk kentlerde yerleşim alanının önemli bir kısmı dini amaçlara ayrılmıştı.

Mezopotamya düzlüklerindeki Ur kentinin büyük tapınağı (Ziggurat), kilometrelerce uzaklıktan görülebilen görkemli bir yapıydı.

Pakistan'daki Indus Vadisi'nde yer alan Mohenjo Daro yaklaşık 13 m. yükseklikte dini bir kaleye sahipti.

- Tarımla uğraşmayan ilk zanaatkarların çoğu, çeşitli eşyaları üreten, köylülerin yaşamlarının bir parçası durumundaki kuraklık, sel, haşereler ve hastalıklar gibi bilinmeyen olayları açıklayan, az sayıdaki etkileyici ve statü sahibi insanlardı.
- Bu kişilerin bilinmeyi azaltmak üzere zorunlu dini ritüelleri sistemleştirmedeki ve açıklamadaki ustalıkları, onlara statü sağlıyordu.
- Zamanla daha güçlü hale gelen bu insanlar, bir din adamı sınıfının prototipini oluşturdu (köylüler ile doğa üstü güçler arasında aracılık eden ve bu güçleri açıklayan bir sınıf).
- Nesiller boyu bir din adamı, geri kalan insanlardan ayırt edilir hale geldi ve din adamlığı babadan oğula geçen bir yapıya dönüştü.
- Dahası din adamları artı ürün üzerinde denetim ve yararlanma hakkı kazandı.
- Dini ve dünyevi otorite sayesinde, dine dayalı bir yönetim (*teokrasi*) ilk uygarlıkların ayırt edici özelliği oldu.

- İlk kentlerin bir diğer önemli özelliği, kale duvarlarıyla güçlendirilmiş olmalarıydı.
- Antik kentlerin çoğu surlarla çevriliydi ve tamamında savunma faaliyetlerinin belirtisi olarak **asker sınıfı** ve **silah üretimi** vardı.
- Mısır hiyeroglifleri, kenti bir daire içinde bir çarpı ile sembolleştirmişti. Çarpı işareti, muhtemelen bir pazar yeri şeklinde yolların toplanma alanını, daire toplanma yerini koruyan surları anlatıyordu.
- İronik biçimde antik Mısır kentlerinin öne çıkan kent duvarları yoktu. Bu, eski Sümer ülkesinin kentlerine ait bir özellikti.

Kaynak: <http://www.diyarbakir.bel.tr/diyarbakir/gezilecek-yerler/diyarbakir-kalesi.html>

- Binlerce yıldır kutsal bir emaneti bekler gibi bu kentin tarihî beğçiliğini yapan Diyarbakır Kalesi, kente can veren Dicle Nehri'nin yanında yükselen bazalt platonun doğu kıyısındaki geniş düzlük üzerinde yer alıyor. Kale, kentin ilk kurulduğu İçkale ve onu tamamlayan dış kaleden oluşuyor.
- İçkale, ilk yerleşim yeri olarak kentin çekirdeğini oluşturdu. Burada bulunan küçük çaplı kale, M.Ö. 3700-3500 yılları arasında Hurri-Mitanniler tarafından inşa edildi. Diyarbakır küçük krallıklarla birlikte tarihin değişik zamanlarında 20'den fazla medeniyeti temsil eden kavim, devlet ve kültüre ev sahipliği yaptı. Egemen olan her medeniyet kendi güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda surları genişletti. Surlar M.S. 349 yılında Roma İmparatoru II. Constantius zamanında yeni baştan onarıldı. 362 yılında Sasaniler ile Romalılar arasında yapılan anlaşmayla, Roma'nın önemli kalelerinden biri olan Nusaybin (Nisibis) Kalesi, Sasanilerin eline geçti, burada bulunan Hıristiyan halk dinsel nedenlerle Diyarbakır'a göç ederek, kalenin batı kısmındaki düzlükte iskan edildi. Bu göçten sonra 367-375 yılları arasında kentin batı surları yıktırılarak Nusaybin (Nisibis) halkı sur içine aldı, böylece Diyarbakır Kalesi yeni biçimini almış oldu.
- Yeni surlarla şehir genişleyince, yönetim merkezi olan ilk kale, İçkale durumuna geldi. İçkale'nin ikinci kez genişletilmesi (16 burç ve 2 kapı eklenerek) 1524-1526 yılları arasında Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman tarafından yapıldı. Daha sonra yapılan eklenti ve onarımlarla günümüzdeki son halini aldı. Ayrıca İçkale'de bulunan ve ilk yerleşim noktası olarak bilinen Amida Höyük'te (Virantepe) 1961-1962 yılları arasında yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında, 1200-1222 yıllarından kalma Artukoğulları devrine ait saray kalıntıları ortaya çıkarıldı. İnce ve Arap adıyla da bilinen ve Mervani hükümdarı Nasruddevle Mansur ile Eşi Sittünas'ın mezarı da İçkale'de bulunuyor.

- İlk kentler, merkezi otoritenin konumu, buğday ambarlarına sahip olması ve insanların toplanma yeri olması nedeniyle bazı savunma özellikleri taşımak durumundaydı.
- Açık ve çekici birer hedef olan kentler, saldırılar karşısında kapılarını etki bölgesindeki insanlara açıyordu ve onlara korunma olanağı sunuyordu.
- Başarılı bir savunma, komuta zinciri ile işgücünün eşgüdümünü gerektirir. Başarılı orduların çoğu, devamlı eğitim yapan ve gerektiğinde bünyesine yedek askerleri ekleyebilenlerdir. O nedenle artı ürünün büyük bir kısmı, kaleleri savunmak için güçlendirme çalışmalarına, askerlerin beslenmesine ve bakımına ayrılıyordu.
- Eskiden **asker sınıfı** ayrıcalıklı bir konuma ve art ülkesindeki insanlar üzerinde sosyal kontrolü sağlayacak güce sahipti.

Hattuşa, temsili

Hattuşa/Boğazköy, Çorum

Van Kalesi (Türkiye)

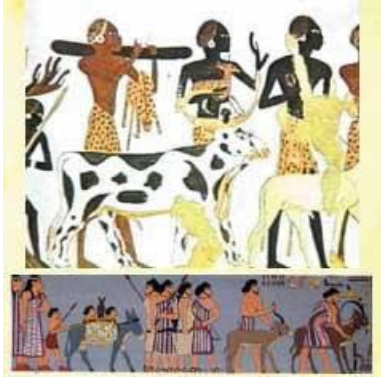

San Gimignano, Toscana (İtalya)

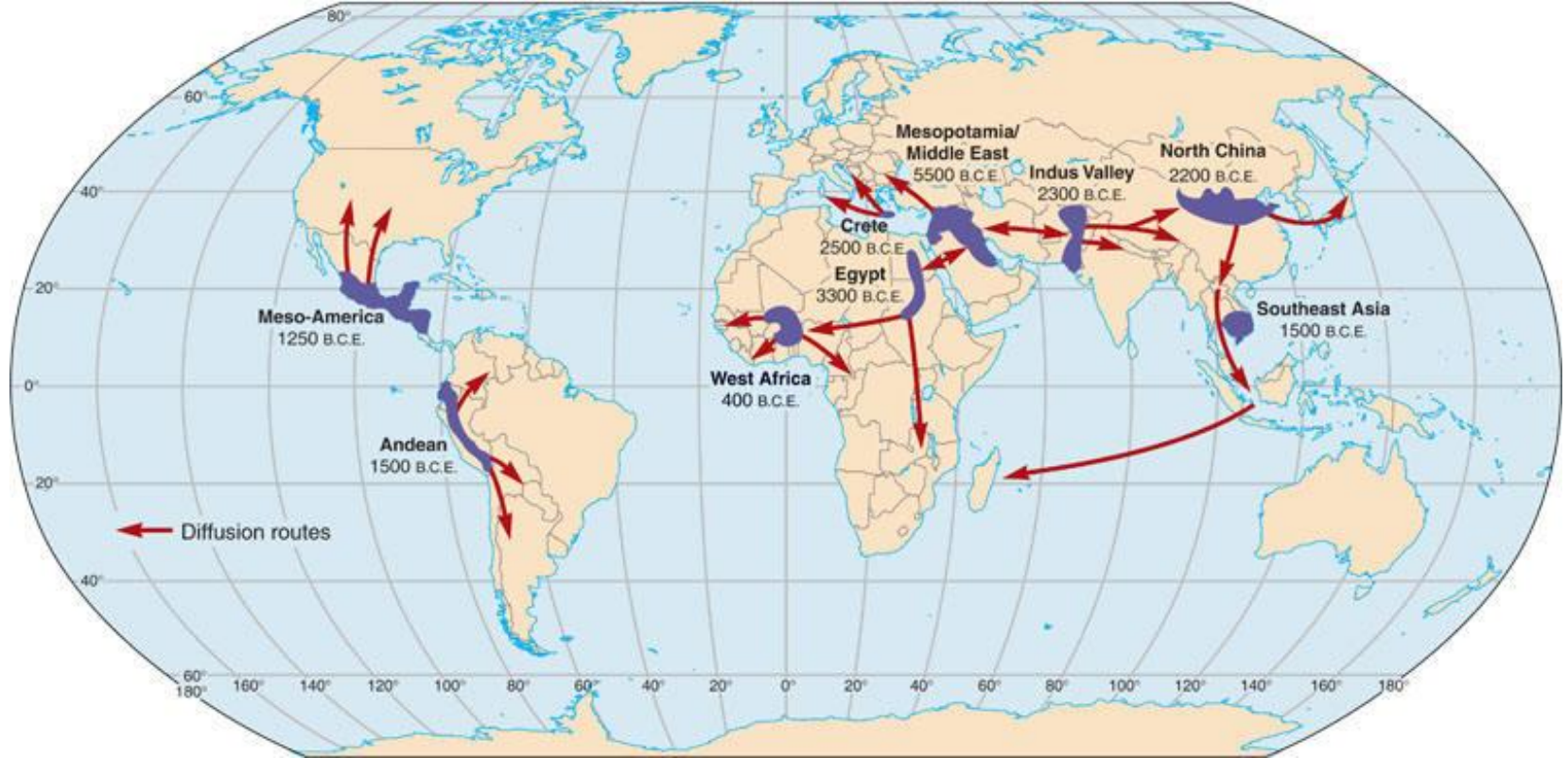
- Daha karmaşık kültürlerin gelişmesi, daha karmaşık bir ekonominin gelişmesiyle birlikte oldu. Bu noktada kentlerden önce tümüyle ortaya çıkmış olan ve belirli malların canlı ticaretine sahne olan pazara vurgu yapılabilir. Ortadoğu'da obsidyen ticareti yapılmıştı. Metal araçların çoğu 1600 km uzaklıktaki Anadolu'dan bu bölgeye getirilen bakırın kullanılmasıyla Mezopotamya'da üretilmişti.
- **Ticaretin kendisi de pazarların ortaya çıkışını sağlamak suretiyle yeni kentlere temel oluşturdu.**
- Yerleşmeler arasında seyahat ederek insanların ellerindeki malları takas edebilmelerine olanak veren öncü tüccarlar, her yere ulaşamıyordu.
- İnsanlar ihtiyaçları olan diğer tarımsal ve tarımsal olmayan ürünleri elde edebilmek için artı ürünü çoğaltmak durumunda kaldı.
- Ticaret, becerilerin gelişmesine ve tarımla uğraşmayan esnaf sınıfının artmasına olanak tanıdı.

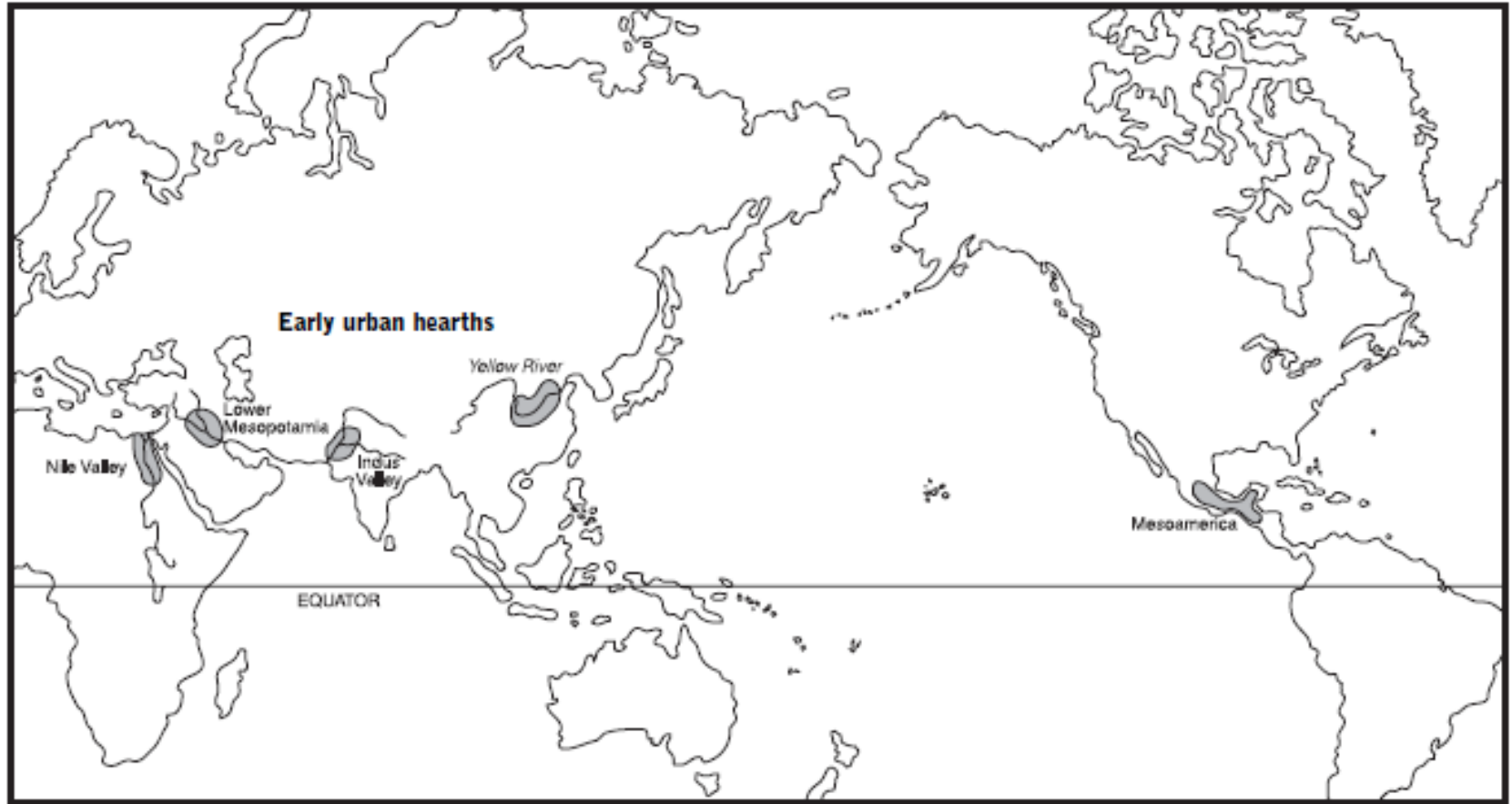
- Kentler, ticaretin odaklandığı yerler olan pazarlar etrafında şekillendi.
- **Ticaret**, ilk kentlerin önemli bir bileşeni ve Ortaçağ boyunca da kentsel yaşamın yeniden canlandırılmasının temel faktörü oldu.
- Arkeolojik bulgular, tüccarlara ayrıcalıklı statüye sahip bir grup olarak işaret ediyor.
- Aslında serbest ticarete dayalı kapitalist bir ekonomi Ortaçağ'a kadar yoktu. Ekonomik takas özenle düzenlenmiş ve teokratik yaşamın kurallarına bağlıydı.
- Sonuç olarak, önceki çalışmalar kentlerin ortaya çıkışında tek bir nedene işaret etmiyor.
- Dünyanın en eski kentsel merkezlerinin gelişimine ve uygarlıkların doğuşuna olanak tanıyan elverişli sosyal ve ekolojik faktörler, özel bir yerde bir araya gelmişti.

- Önceleri bilim insanları kentlerin bir yerde ortaya çıktığını ve oradan dünya üzerinde diğer yerlere yayıldığını düşünüyordu. Günümüzde ise eski kentlerin çoğunun Mezopotamya'da ortaya çıkmasına rağmen, kentlerin farklı kültürlerde ve yerlerde bağımsız olarak geliştiği sanılıyor.
- Araştırmacıların çoğu ilk gerçek kentlerin M.Ö.4750'de Sümer ülkesinde (Mezopotamya'da) görüldüğü konusunda hem fikirdir.
- Kentler daha sonra M.Ö. 3000'de Mısır'da, 2200 yıllarında İndus Vadisi'nde ve 1500 yıllarında Huang Ho boyunca Kuzey Çin'de görüldü.
- Tarım, kentleri beslemek ve desteklemek için kritik öneme sahip olduğundan kentsel yerleşmeler ilk önce, tarım ekonomisinin olduğu bölgelerde ortaya çıktı ve kentleşme bu ilk merkezlerden yayıldı.
- İlk kentler uygarlıklar arası temas noktalarında, genellikle ticaret yolları boyunca kuruldu.

- M.Ö.1200'lerden itibaren kentleşmenin yayılmasında şunlar etkili oldu:
 - 1) **Bronz çağından demir çağına geçiş**
 - 2) **Taşımacılıktaki ilerlemeler**
 - 3) **Ticaret kolonilerinin kurulması**
 - 4) **Askeri fetihlerle büyük politik varlıkların oluşturulması**

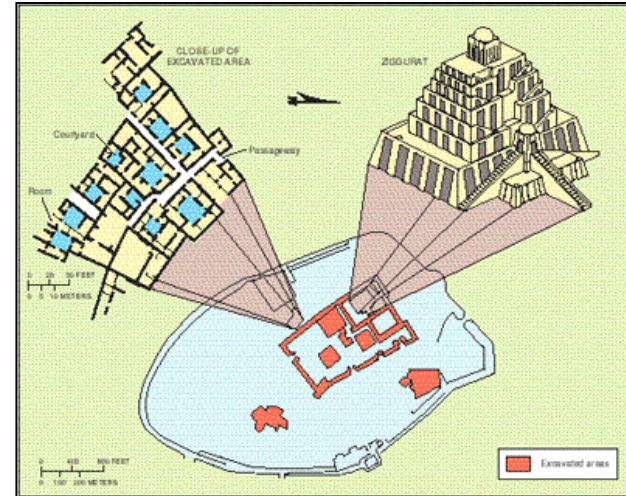

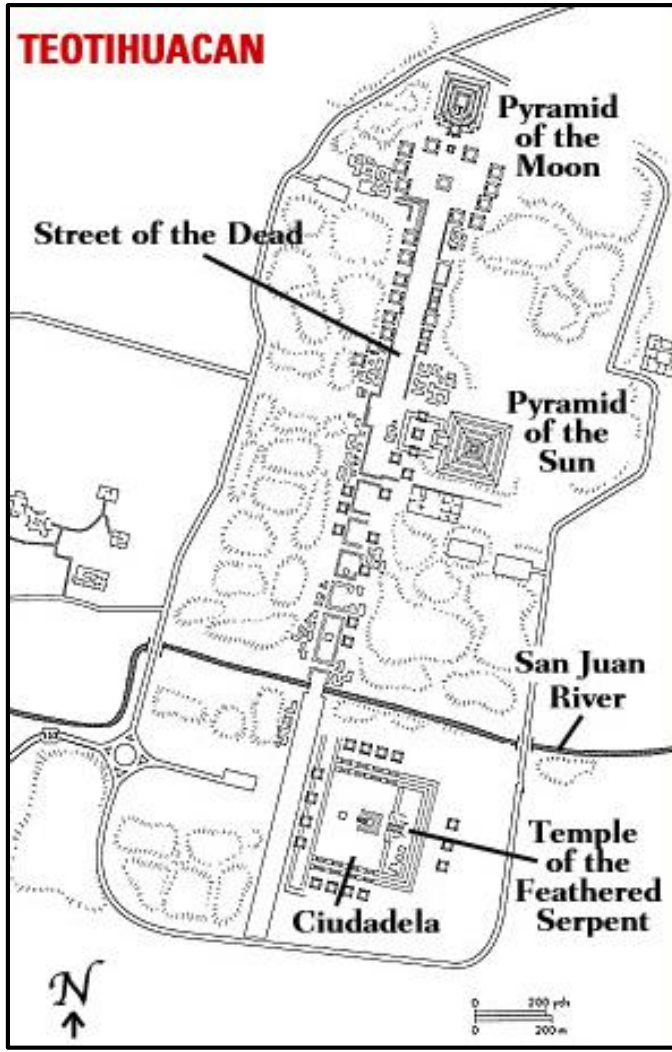
- Geleneksel kentler, Avrupa'da Ortaçağ'ın sonundaki ticaret (*merkantil*) kapitalizminin öncesinde vardı.
- Geleneksel kentler üç temel özelliğe sahipti:
 - 1) Kentlerin varlıklarını sürdürebilmeleri, ard ülkelerinden (hinterland) gelen artı ürünün toplanmasına (vergilendirme de dahil) bağlıydı. Ticaret olmasına rağmen bu, kent ekonomisinin temeli değildi.
 - 2) Kentler seçkin bir grup insan tarafından kuruldu ve konumları sayesinde onların kırsal çevrelerinde gelişti.
 - 3) Kültürel, politik ve ekonomik ilişkilerin çok yönlülüğünü yansıttıkları halde; çoğu zaman antik kentler, mevcut durumun korunmasını ve değişime direnişi de temsil ediyordu.

- Ard ülke (*hinterland*)
- Kenti koruyan surlar
- Kent merkezinde seçkin yerleşim alanı (*temenos*)
- Kent merkezine mekânsal erişimle ilişkili güç ve prestij

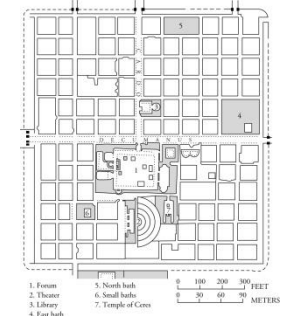
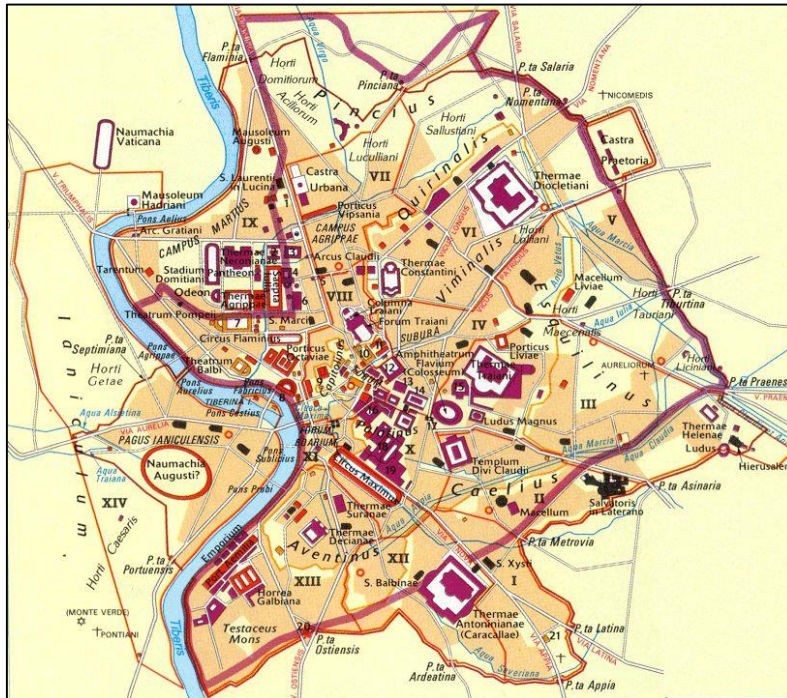

Sümer Kenti: Ur

- Ayrıntılı bir kent sistemi → 1200 kent
- Fetihler sonrasında yeni kentlerin inşası → Roma kültürünün yayılması
- Roma'nın gücü ve ihtişamı ile kentlerin ilişkisi
- Roma kent modeli → Izgara planlı kentler, toplu konutlar (*domus* ve *insulae*), forum, kamusal anıtlar, kamusal binalar (*ana tapınak*, *hamam*, *kütüphane*, *depolar*, *tiyatro*, *amfi-tiyatro*) ve karmaşık sosyal coğrafya

- Kapitalist bir ekonominin öncelik kazanması (ticaret ve sanayi kapitalizmi)
- Feodal yönetimler ve krallıkların uzağında gelişme:
 - ✓ Kuzey İtalya (Venedik, Cenova, Floransa vb)
 - ✓ Kuzey Avrupa'da (Brugess, Amsterdam, Hanseatic Ligi)
- Ard ülkeden artı ürünün toplanmasına değil, **alım-satıma dayanan kentler**
- Ekonomi, tüccar ve zanaatkar faaliyetlerine ve uluslar arası ticarete bağlıdır.

Due Torre: Bologna, İtalya

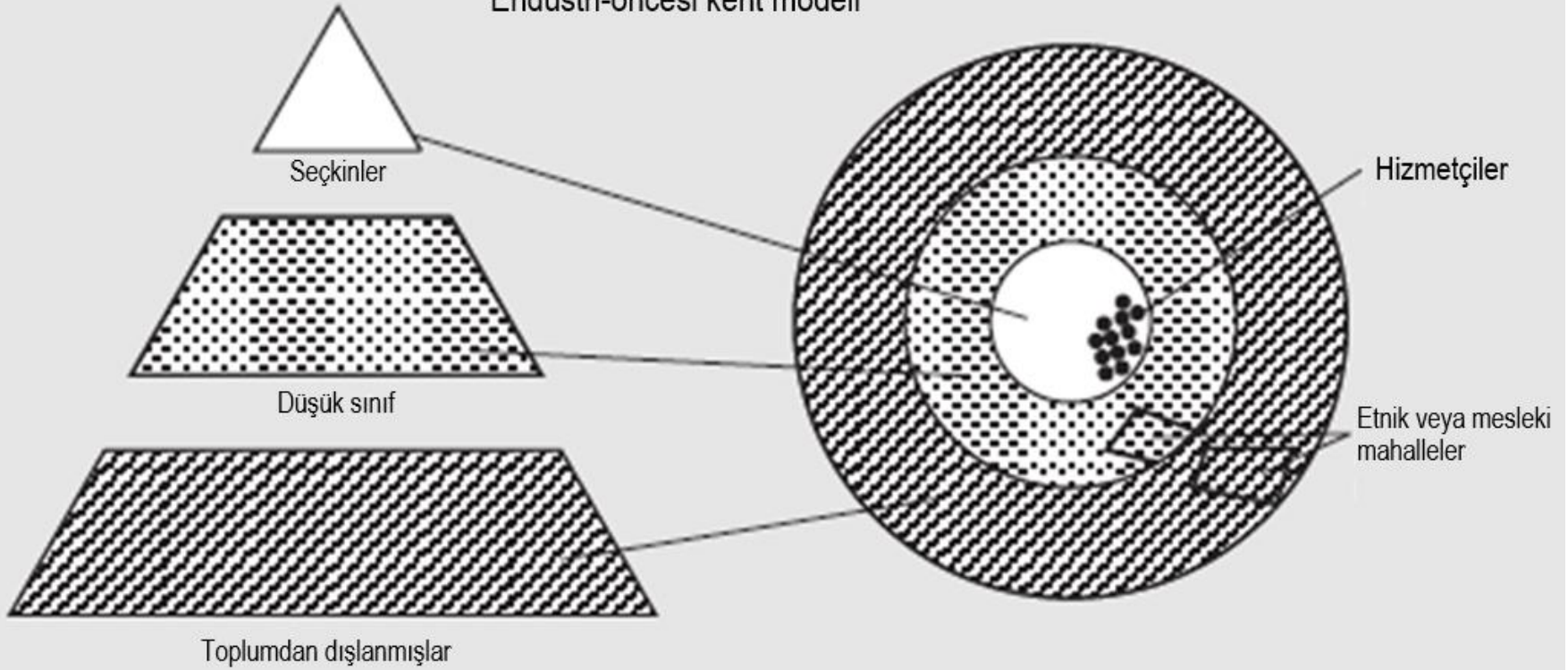
- Tüccarların artan politik gücü: **Sosyal düzeni sağlayan sınıf**
- Feodal düzenden ayrılmanın yansıması: **Vatandaşlık düşüncesi**
- **Zenginlikle birlikte kent surlarının artan önemi**
- Faaliyetlerin odağı: **Limanlar ve su yolları (kanallar)**
- Esnaf birlikleri: **Loncalar**
- **Mesleki temelli olarak farklı grupların ayrışması**

Sınıf Piramidi

Endüstri-öncesi kent modeli

İkametgah Paterni

Kuzey Avrupa Hanseatik Ligi

Venedik Gettosu

Palmanova, İtalya

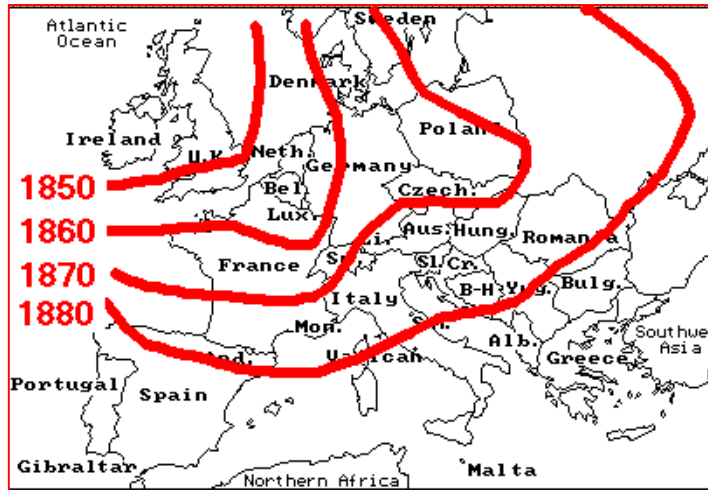

Bruges, Belçika

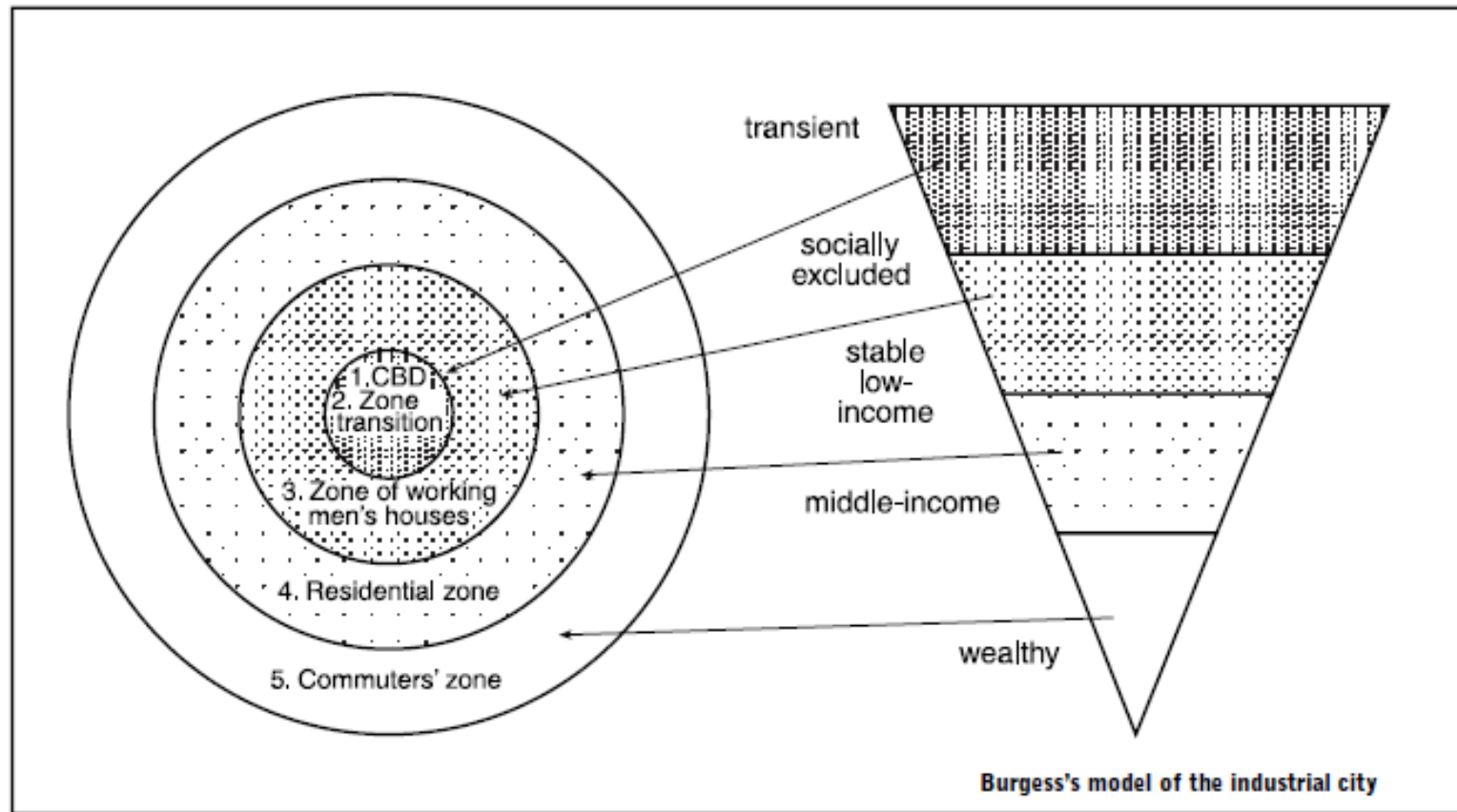
- Deniz aşırı ticaretteki artış ve sermaye birikimi
- Tarımsal verimlilikteki gelişmeler ve daha fazla nüfusun beslenebilmesi
- Farklı bir ekonomik yapının doğuşu: **Kitlesel üretim**
- Güç sağlamadaki değişim: **Kömürlü buhar makineleri**
- Makine aksamlarındaki teknik ilerlemeler
- **Fabrika sistemine geçiş**
- Sanayileşmenin kentleşme sürecini hızlandırması

Sanayi Devrimi'nin yayılması

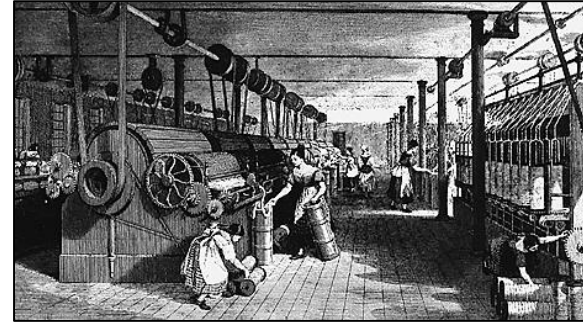
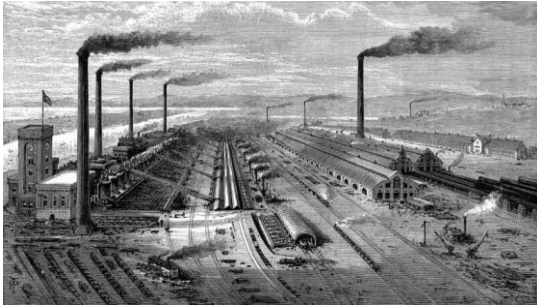

İlk sanayi kenti: Manchester

- Değişen kent lokasyonu:
 - ✓ Fabrika sisteminin işgücünü bir yerde toplanmaya zorlaması
 - ✓ Kömür yataklarına yakın olma
- Sanayi kentinin temel unsurları:
 - ✓ Fabrikalar: Kentsel büyüme ve kentsel formun merkezinde yer alma
 - ✓ Demiryolları: Fabrikaları limanlara bağlayan unsur
 - ✓ Varoş (işçi) mahalleleri

- Sanayileşme sonrası, kent üzerinde büyük etkisi olan sosyal bir süreçtir. Başlıca özellikleri şunlardır:
 - 1) Ekonomide imalattan ziyade hizmet sektörüne odaklanmaya yol açan değişimler
 - 2) Sosyal yapıda profesyonel ve teknolojik çalışanlara daha fazla güç ve statü kazandıran değişiklikler
 - 3) **Araştırma-Geliştirmeye(Ar-Ge)** önem verilerek, bilgi altlığındaki değişiklikler
 - 4) Teknolojik değişimin etkisi konusunda daha fazla merak
 - 5) İleri bilgi sistemlerinin ve entelektüel teknolojinin ortaya çıkışı

- Bell'e (1973) göre sanayi sonrası toplumların ortaya çıkışı, ekonomik örgütlenme ve sosyal ilişkilerin doğasında köklü değişiklikler anlamına gelir. Sonuçta ortaya çıkan sanayi sonrası kent şunlarla karakterize olur:
 - 1) Fordist endüstriyel üretim tarzından daha esnek(post-Fordist) üretim sistemlerine (örneğin, yüksek teknoloji bilgi tabanlı endüstriler) doğru ekonomik altlığın yeniden yapılandırılmasının bir parçası olarak sanayisizleşme[deindustrialisation] ve hizmet sektörünün gelişmesi [tertiarisation] ikiz süreçlerini yansıtan bir istihdam profili
 - 2) Küresel ekonomik sistemle daha fazla bütünleşme
 - 3) Kentsel formun yeniden yapılandırılması
 - 4) Artan gelir eşitsizliği, sosyal ve mekansal ayrışma, kentsel mekanın özelleştirilmesi ve korunulabilir alanların büyümesi konusunda ortaya çıkan sorunlar
- Sanayi sonrası kentleşme, kent formunun ve onunla ilişkili ekonomik ve sosyal coğrafyaların parçalanması ile kendini belli eder.
- Bazı yorumcular için bu sosyo-mekansal parçalanma, post-modern kentin gelişini haber verir.

- Sanayileşme 19.yüzyıl kentine damgasını vurduğu gibi, post-endüstrileşme/post-modernizm 20.yüzyılın sonu kent formundaki değişikliklerin nedenidir. Soja (1995) bu değişiklik eğilimlerini, altı maddede toplamıştır:
 - 1) Kentleşmenin ekonomik temelini yeniden yapılandırılması
 - 2) Küresel bir dünya kentleri sisteminin oluşumu
 - 3) Kentsel formun radikal şekilde yeniden yapılandırılması
 - 4) Şehirciliğin değişen sosyal yapısı
 - 5) Hapishane kentin yükselişi
 - 6) Kentsel imgede köklü bir değişim

1) Kentleşmenin ekonomik temelini yeniden yapılandırılması

- Bu yeniden yapılandırma, endüstriyel üretimin organizasyonu ve teknolojisindeki temel bir değişikliği ve beraberinde emeğin sosyal ve mekansal bölümlenmesini içerir.
- Bu, Fordist kentleşmeden post-Fordist kentleşmeye, kitlesel üretim ve büyük sanayi kompleksleri etrafındaki kitlesel tüketimin sıkı örgütlenmesinden, dikey olarak parçalanmış fakat coğrafi olarak yeni sanayi bölgelerinde kümelenmiş daha esnek üretim sistemlerine geçişle kendini belli eder.

2) Küresel bir dünya kentleri sisteminin oluşumu

- Bu, hem belirli dünya kentlerinin sosyal yardımını genişletme, hem dünyanın çoğunu geçerli hinterlandlarına katma ve onlara ulaşma, hem de tüm büyük kültürel alemlerden küresel kent sermayesi ve emeğini getirme etkisine sahiptir.
- Kısacası, yerel küreselleşiyor ve küresel bir küyerelleşme (glocalisation) sürecinde yerelleşiyor.

3) Kentsel formun radikal şekilde yeniden yapılandırılması

- Bu yeniden yapılandırma, kentin eş zamanlı olarak içeriden dışarıya ve dışarıdan içeriye yön değiştirdiği bir süreci belirtmek *megacity*, *outer city*, *edge city*, *metroplex*, *technoburb*, *post-suburbia*, *technopolis*, *heterpolis* ve *exopolis* gibi çok sayıda yeni sözcük yarattı.
- Post-endüstriyel/postmodern kentin mekansal organizasyonu, Chicago okulunun konsantrik ve sektörel modellerinde örneklenen erken dönem modern kentlerinden, hatta baskın merkezi iş alanı, fakir ve mavi yakalı işçilerin kent merkezi ve orta sınıf yatakhane yöre kentlerinin yayıldığı daha bölünmüş geç modern kentlerden önemli ölçüde farklıdır.

4) Şehirciliğin değişen sosyal yapısı

- Post-modern şehircilik, çoğu görünür yaşam tarzı farklılıklarında belirgin olan yeni toplumsal parçalanma, ayrışma ve kutuplaşma paternlerinin gelişmesiyle ve zengin ile fakir arasında artan bir açıklıkla ilişkilidir.
- Post-modern kentin sosyoekonomik yapısı, basit sınıf temelli bölümlenmelerin değerini azaltacak şekilde gittikçe daha fazla akışkan ve bölünmüş durumdadır.

5) Hapishane kentin [*carceral city*] yükselişi

- Post-modern kentlerin karmaşık coğrafyaları, geleneksel yerel yönetim yapıları yoluyla yönetilmelerini giderek daha zor hale getirmiştir.
- Bu, silahlı korumalarla korunan, duvarlarla çevrili konut alanları, elektronik gözetim tarafından güvenli hale getirilen alışveriş merkezleri, yabancıların girişine izin vermeyen akıllı ofis binalarını ve ilgili ev sahipleri tarafından düzenlenen mahalle izleme programları hapishane görünümünü desteklenmiştir.
- Daha da olumlu bir şekilde bu gelişmeler, kentsel mekanın yeniden yapılandırılmasından kontrol ve fayda sağlayanlar üzerinde yerel politika bilincinin artmasını sağlayarak, yer politikasına yönelik dikkati yeniden odaklamıştır.

6) Kentsel imgede köklü bir değişim

- Bu, kent imajlarımıza ve bunların post-modern kentteki davranış ve yaşam tarzımızı nasıl etkilediğine işaret eder. Hollywood ve Disneyland ve diğer yerlerdeki benzerleri, eğlence esnasında modernist bir hiper gerçeklik yarattılar, ancak post-modern kentte aşırı gerçeklik bu tür uzmanlaşmış fabrikalardan günlük hayata yayıldı.
- Popüler medya ve genişleyen iletişim ağı, hiper-gerçekliğin insanların nasıl yediği, çalıştığı, giyindiği, uyuduğu, oy kullandığı, eğlencenin tadını çıkardığı, yani kentsel mekanın sosyal yapısının altında yatan tüm faaliyetler üzerindeki etkilerini desteklemeye yardımcı olmuştur.

Bell, D. (1973). *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.

Kaplan, D.; Wheeler, J.O. Ve Holloway, S. (2009). *Urban Geography*. 2nd Edition, Wiley.

Pacion, M. (2009). *Urban Geography: A Global Perspective*. Third edition, New York and London: Routledge.

Soja, E.W. (1995). Postmodern urbanization: The six restructurings of Los Angeles. In Sophie Watson and Katherine Gibson (Eds.), *Postmodern Cities and Spaces*, (125-137). Oxford: Blackwell.